Сеферова Ф.А.

ЧЕРКЕЗ-АЛИНИНЪ ЭСЕРЛЕРИНДЕ АХЛЯКЪИЙ ИДЕАЛНЫНЪ ИНКИШАФЫ (XX АСЫРНЫНЪ 70–80-НДЖИ ЙЫЛЛАРЫ)

ЭВОЛЮЦИЯ НРАВСТВЕННОГО ИДЕАЛА В ТВОРЧЕСТВЕ КРЫМСКОТАТАРСКОГО ПИСАТЕЛЯ ЧЕРКЕЗ-АЛИ

Предлагаемый вниманию матариал посвящен проблеме эволюции нравственного идеала в творчестве Черкез-Али. Традиционные, испокон веков ценимые женщинами ценности: семья, работа, любовь, под пером у Черкез-Али обретают особое звучание. Воплощением нравственного эстетического и гражданского идеала в романе «Сабалар къучагъында» («В объятиях зари») является человек труда, борец за мир.

Макъсат:**Черкез-Алининъ «Сабалар къучагъында» романынынъ ахлякъий-эстетик къыйметини косьтермек.**

Малюм ки, эдебиятта яратылгъан эр бир эсер белли бир дереджеде дегерли ола бильмез. Амма эр бири озь заманында девирге менсюп меселелерни чезмеге буюк хызмет эте. Эшреф Шемьи-заденинъ: «Земане языджы озь девринен адым атмакъ, озь девринининъ севиесинде0н ашагъы олмамакъ керек»,– деген сёзлерининъ догърулыгъыны, келишиклигини Черкез Алининъ «Сабалар къучагъында» ве «Джумертлик» романлары мисалинде корьмек мумкюн [1]. Етмишинджи сенелери койлюлернинъ алты, федакяр эмеклери акъкъында чокътан-чокъ эсерлер яратылгъан. Бу мевзу узеринде чокъ языджылар ишлеген. Амма Черкез-Алининъ иджады башкъаларыны текрарламай. Эльбетте, бу девир языджыларынынъ эсерлери мевзу зенгинлигинен айрылып туралар. Бу, девлетнинъ маддий ве маневий байлыкъларыны яратыджы – совет адамларыны, партия ве укюметни, ана-Ватанны, интернациональ достлукъны шерефлеген эсерлердир. «Эсерлернинъ чокъусы инкишаф этмекте олгъан социализм джемиетининъ талапларына джевап бермектен аджиз эдилер» [2].

Лякин несиллер багъыны сечип алмакъ ве кечмишини окъуйыджынынъ юрегине якъынлаштырмакъ, синъдирмек факъат марифетли языджынынъ къолундан келе. «Сабалар къучагъында» эсерининъ яратылмасына, эльбетте, халкъымызнынъ башына тюшкен буюк фаджиа – 1944 сенесининъ сюргюнлиги себепчи олды. Къыркъынджы-эллинджи сенелери халкънен бирликте Черкез-Али де бу фаджианы башындан кечирди. Чыдалмаз мешакъатларгъа огърагъан, эр бир тарафтан хырпалангъан ве акъаретленген къырымтатар халкъы эллинджи сенелери партия ве укюметнинъ къарарына бинаэн Урал дагъларында орман кесе, Къазахстан чёллеринде бол берекет ичюн куреше, Мырзачёльни, Къаракъум ве Къызылкъум чёллерини абаданлаштыра, озь заметинен шуретнинъ энъ юксек дереджесине котериле ве ерли халкънынъ итибарыны къазана. Романда къар астында комюлип къалгъан тереклер, эмекчилернинъ беджерикли къолларынен асралгъан тютюн, дженк йыллары ве дженктен сонъ халкънынъ башына тюшкен фелякетлер ве, ниает, янъы бахтлы аятнынъ тантанасы усталыкънен тасвирлене.

«Озюнде къоюлгъан меселелер ве ахлякъий-эстетик къыймети джеэтинден роман бизим бугуньки куньлеримизге-сексенинджи йылларнынъ адамларына догърултылгъан ве айны вакъытта тарихий къарамане кечмишимизден узюльмеген», – дей филология илимлери намзети Джаид Азизов [3, с.124].

«Инсанлар арасында инсан олып юрмек яхшымы, ёкъса инсан сыфатыны ташыгъан йыртыджы олып юрмек яхшымы? Инсан баласы омюрининъ сонъуна къадар юзюнинъ астарыны джоймамакъ борджлу», - дей Черкез-Алининъ къараманларындан бири. Мутемадиен денъишип тургъан бу тутарлы дюнъяда мезкюр суаль ве фикир аля даа актуаллер [4, с.70].

Роман бир бакъышта алтмышынджы-етмишинджи сенелеринде совет эдебиятында кениш даркъалгъан «истисал» романларыны текрарлагъан киби. Адетиндже, «истисал» романларда мевджут олгъаны киби, муэллиф бу девирге хас олгъан джемиеттеки кескин зыддиетлерден четлей ве социализмнынъ гъалибане адымларыны, сербест эмекнинъ шадлыгъыны тереннюм эте. Орман кесювнинъ кетишаты, тютюн сачув, техника тамири, инсаннынъ табий афатнен куреши, шубесиз, Казахстаннынъ кошесинде ерлешкен Едисай вадийсининъ энъ муим проблемалары. Лякин бу «ач-такъыр чёльни чечекленген бир дияргъа» чевирген, бу «къум ве къар боранлары укюм сюрген, аятсыз бир дюньяны» эмекчилернинъ къоллары, тёккен манълай терлери «гуль багъчагъа, тылсымлы дияргъа» чевирдилер. Демек, романда «истисалнен», эмекнен ян-янаша аджайип ишчи, койлю ве муневер адамлар да бар.

Хышымлы сюргюнлик бораны эвсиз-баркъсыз къалгъан, ач-зелиль къырымтатар халкъынынъ бир къысымыны Алсаба коюне савурды. Мында «кунеш тёпенъден урса, табанынъдан чыкъа…» Аятсыз бир дюнья… Языджы ашыкъмадан, имкяны олдукъча мукъайтлыкънен къырымтатар халкъынынъ тарихындаки фаджиалы саифелерге токъуна. Сюргюнликнинъ себеплери акъкъында сёз къачырмай, лякин зекяветли окъуйыджынынъ козьлери огюнде мезкюр девирнинъ мутхиш левхалары асыл олалар. Фашист баскъынджыларына къаршы олюм-къалым дженки бутюн совет халкъына унутылмаз белялар кетирди. Дженк мейданларында миллионларнен адамлар эляк олды. Къара хаберлер, «беллисиз гъайып олды» мектюплери нетиджесинде миллионларнен къадын-къызларнынъ гонъюллерини къара фереджелер ортти. Лякин бутюн бу фелякетлер къырымтатар халкъынынъ башына айрыджа даа да дешетлидже тюшти. «Татарларны Къырымдан сюргюн этюв – оларны ашкярсызлыкънен ольдюрюв. Совет акимиетининъ къырымтатарларгъа нисбетен макъсады – бу оларны къоранталарынен тамамиле гъайып этмек. Татарлар

миллет сыфатында ич бир вакъыт онъалмасынлар». «Немселерни Сталинграддан къувгъан сонъ, Русиенинъ шималинде бизлер ичюн бараклар къурулгъан эди. Озюмиз де, балаларымыз да гъайып оладжакъмыз. Совет акимиети макъсадына иришмек ичюн чешит ёллар къыдырып тапар», - къайд этиле НКВД-нынъ №4848, октябрь 1944 сенеде язылгъан муим весикъада [5].

Улу Ватан дженки… 1945 сенеси, Гъалебе байрамындан сонъ, къырымтатар дженкчилерини эджатларындан къалгъан мукъаддес топракъ ерине, акъаретли гетто беклей эди. Миллий къараманларымызны укюмет «юксек мукяфатнен» рагъбетледи. Бойле дженкни олар Улу Ватан дженки деп танырлармы? Шунынъ ичюн бу дженк къырымтатар халкъы ичюн Ватан дженки дегиль де, акъикъатта, экинджи джиан дженкидир.

«Тарихымыздаки «акъ тамгъалар» халкънынъ юрегине къара тамгъа олып батмакъта. Эр шейни озь адынен адландырмакъ, эр шейни олгъаны киби косьтермек вакъты кельди» деген сёзлер, афсус ки пек кеч, гъайрыдан къурув девринде янъгъырадылар [6, с.5].

Дженк янгъыны Черкез-Алининъ къараманларынынъ такъдирлеринде савушмагъан яра изи къалдырды. Янъгъызлыкъта къалгъан Мурадасыл, Макъпуле, Самедин Арсланов, Айрие ве башкъаларынынъ образлары гъает тесирли тасвирленген.

Балатон голю янында яралангъан, Берлингедже дженк эткен, догърулыкъны севген, «адам пашасы» – Мурадасыл. Гъалебеден сонъ о бир йыл шахтада чалыша, сонъ Казахстангъа ёлланма ала. Бу – «ташны сыкъса сувуны чыкъараджакъ, арслан киби адам» Казахстан дагъларында эджельсиз оле. «Тирнекли, кемалатлы ве беджерикли» Макъпуле Ашыралиеванынъ образы буюк усталыкънен акс эттириле. Онынъ такъдири, кучьлю ирадеси окъуйыджыны айретте къалдыра! Бабасы дженк башлангъаны киби Брест къалеси этрафларында, анасы бомба патлагъанда эляк олалар. Макъпуле къардашларына эм аналыкъ, эм бабалыкъ япа. Омюр аркъадашы дженкте эляк ола. Ойле корюне ки, яш къадыннынъ башына бутюн белялар, агъырлыкълар эшильди.

Лякин муэллиф мезкюр бахытсызлыкъларнен сынъырланмай. Заваллы Макъпулени «Мурадасыл ичюн къальбинде туткъан буллюр киби темиз севгисинден» марум эте: «Йыкъылгъан терек догърудан-догъру Мурадасылнынъ устюне тюше» [4, с.116]. Акъибетте Макъпуленинъ севгилиси дагъда гъайып ола. «Мераметли, намуслы, иште ве мунасебетте халкъкъа садыкъ» Макъпуле бахтыны элял хызметте тапа. Шуны къайд этмек керек ки, Черкез-Али эм «Сабалар къучагъында», эм де «Джумертлик» романларында къадын-къызларымызнынъ даяныкълыгъыны образлы суретте саксаулнен тенъештире: «Саксаул не къадар чыдамлы осюмлик экен. О, язнынъ атешли кунешине, къышнынъ адджы сувугъына, къум боранына – табиатнынъ не къадар хышымы олса, эписине даяна. О атештен башкъа ич бир шейден къоркъмай» [4, с.19].

Ходжасы Алиман Шахардиннинъ ахлякъсыз арекетлери нетиджесинде Айриенинъ аилеси бозула. «Алиман мени къадын оларакъ бегенген, амма адам оларакъ урьмет этмеген. Урьметсиз севги – темельсиз бинагъа ошай», - дей о [4, с.83]. Бу, терен дуйгъулы, алдав, вефасызлыкътан нефретленген яш къадын озюни къолгъа ала, бахтыны тапа, намуслы эмегинен койлюлернинъ севги ве урьметини къазана. «Инсан озь бахтыны озю тапа ве озю таптай, Айрие. Мен сенинъ къальбинънинъ темизлигине, намусынъа, инсаниетлигинъе бакъып къыймет кестим», - дей Айриенинъ якъын досту, сырдашы Макъпуле [4, с.56].

Асылында, эсерде эр бир вакъиа Айрие ве Макъпуленинъ образлары этрафында асыл ола. Роман отуз алты бабдан ибарет. Олардан эр бири Айрие я да Макъпуленинъ аятындан сечип алынгъан бир вакъиа. Оларнынъ эписи бир мундериджe ёлагъына тизилип, муэллифке халкъ къальбининъ зенгилигини, адий эмекчилернинъ ахлякъий дюньяларынынъ юджелигини тасвирлемеге имкян догъуралар. «Черкез-Али озь къараманларынынъ ички дюньясыны, оларнынъ ичтимаий – ахлякъий ве психологик мунасебетлерини эм мустакъиль ве эм де бири-бирине багълы суретте инкишаф эттире» [7, с.125].

Дженктен эвель Къырымда тютюнджилик совхозында агроном вазифесинде чалышкъан Самедин Арсланов ичюн алидженаплыкъ, садыкълыкъ, мераметлик ахлякъий пишкинликнинъ энъ зарур хасиетлери: «Инсан олып яшагъан сонъ, юрегинъде мерамет олмалы. Мераметсиз олып дюньяда яшамакъ мумкюн дегиль. Мерамет олмаса адамлар бири-бирине къашкъыр киби бакъар эдилер», - дей о [4, с.149].

Фин кампаниясынынъ иштиракчиси, экинджи джиан дженкини Сербияда екюнлей. Озь танкынен Москвада Гъалебе парадында иштирак эте. Бу, «юреги мермер таш киби къавий ве темиз» инсан Айриенен берабер баш багълап, янъы омюр къуралар. Муэллиф къараманларыны бахтлы-сеадетли косьтермеге арз эте. Лякин акъикъатта комендатларнынъ даимий незарети алтында булунгъан, сой-акърабаларынен корюшкени ичюн махкемеге чекильген, терлеме, сытма ве дигер хасталыкълар нетиджесинде аман-аман ярысы гъайып олгъан миллет ялынъыз намуслы эмеги саесинде гъайып олмады. «Ишчилернинъ руху сагълам, къазанчы яхшы, олар озь къолларынен озьлерине яшамакъ ичюн эвлер къуралар», - къайд эте муэллиф. Бельки, тамам шу «сагълам рух», ахлякъий темизлик халкъкъа энъ агъыр, чыдалмаз дакъикъаларда бир-бирине ярдым къолуны узатмагъа, севинчни де, кедерни де болюшмеге хызмет эткендир?

Муэллиф эсерге кирсетильген къараманларнынъ такъдирлери вастасынен ахлякъий къыйметликлер акъкъында сёз юрюте. Саф гонъюлли къазах йигити Молдабайнынъ ве директорнынъ рефикъасы Катерина Мануйловнанынъ намус акъкъында фикирлери чешит-чешит:

– Сизде бу меселеге башкъаджа бакъыла, Молдабай.

– Намус ичюн сизде-бизде деген шей ёкъ. Намус эр кес ичюн бир [4, с.132].

Эким Антонина Алексеевна Айриенинъ табиаты ве гузеллигинден айранда къала, лякин онынъ

«эвелькининъ дженюп къадынлары киби» лаф эткенини къайд эте: «Сенинъ бир буюк эксиклигинъ бар, о да шу ки, сенде ачыкълыкъ етишмей. Озюнъни тар къафес ичинде тутасынъ. Джанынъ агъырмасын, бойле къадынларны шимди эркеклер чокъ бегенмейлер», - дей [4, с.99].

Эльбетте, инсанларнынъ талийлери бир-бирине ошамагъан киби, севги, урьмет акъкъында тасавурлары да чешит-чешит. «Адамны урьмет этмек баш меселе. Урьметнинъ артындан севги келе билир. Амма севгининъ артындан урьмет эр вакъыт келе бильмез», - дей Айрие [4, с.83]. Яшайыш ойле ки, инсан даима эйиликке, виджан паклигине ынтыла, лякин алчакълыкъ, гъарезлик кимлернинъдир юрегинде энди ерсиреген. Инсан юрегиндеки тююмлерини чезмеге тырыша, лякин мунафыкълыкъ онынъ рухуны корюльмез къыршавларнен сыкъа. «Мунафыкълыкънен халкъ огърашмай, айны адамлар оны зенаат этип юре де халкънынъ адыны кирлейлер. Дюньяда ондан да буюк алчакълыкъ бармы?» - дей Арсланов [4, с.171].

Черкез-Али озюнинъ тюшюнджелерини къараманларына ишана. Эсернинъ энъ шырныкълы саифелери Себиля ве Месюде къартанайларнынъ хатырламаларынен багълы. Халкънынъ битмез-тюкенмез иджат ирмакъларында ырыз-намус, аиле, бала тербиеси, адетлеримиз акъкъында икметли фикирлер бар. «Акъайнынъ чарыкънен кетиргени, балам, къадыннынъ маджарнен ташыгъанындан хайырлыдыр. Эвде бир джарты акъайынъ олса, юрегинъ эр вакъыт ат башы киби турар», - дей Себиля къартанай. «Эв сыры, эвде къалмакъ керек. Сыр сакъламагъа бильмеген адам ич бир вакъыт севип оламаз, эм ойле аиленинъ оджагъы тез сёнер» [4, с.164].

Аджайип этнографик левхалар, Къырым акъкъында хатырламалар, шубесиз, гъурбет ильде окъуйыджыгъа ватан иле рухий багъны ис этмеге имкян бергендирлер: «койнинъ этрафындаки «Шейтан дере», «Авдарыл къая», «Къыркъ огюз» деген ерлер. «Къаве бизлер ичюн пек характерли. Къаве дегирмени, джезвеси олмагъан сийректир. Меним анам дженк фелякетинде де джезвесини унутмагъан», - дей Самедин Арсланов.

Романда аталар сёзлери ве афоризмлернинъ сайысы чокъ. Оларда халкънынъ зекявети, онынъ аяткъа, алемге фельсефий, ахлякъий-эстетик бакъышлары, арзу-умютлери ифаде олунгъан: «Яхшылыкъ яп да, денъизге ат. Япкъан эйлигинъ бир кунь илле алдынъа чыкъар»; «Алманынъ эйисини къурт еген»; «Атны эт яраштырар, инсанны урба»; «Акъылсыз къуюгъа бир таш ата да, къыркъ акъыллы чыкъарамай» ве иляхре.

Черкез-Али «эмекте догъгъан интернациональ достлукъны» гъает самимиетликнен ве сыджакълыкънен тасвирлей. Чешит миллет векиллери Къазахстан чёллерини менимсейлер. Умумий иш, умумий ярдым, умумий къуванч ве къасеветлер эсер къараманларыны бир-бирине багълайлар. Айрие ве Самединнинъ никях акъшамында миллетлерара мунасебетлер ачыкъ-айдын косьтериле. Къазах яшлары хорнен йырлайлар:

«Айттым салом, Къаламкъас,
Сагъан къурбан малмен бас.
Сагъынгъанман сени ойлап,
Келер козьге ыстыкъ джас…[4, с.196]
Уйгъур яшынынъ йыры:
«Асмандаки ай болуп,
Джеми алемни тенъ корьсем.
Пияланъда чай болуп
Леблеринъни куйдирсем…»
Къырымтатар къарты эр кеснинъ дикъкъатыны джельп эте:
«Селям версем, селям алмаз,
Селямларым тутсын сени.
Бени ич де сезмез олдынъ,
Гуняларым ютсын сени…» [4, с.197]

Эйилик ве кемлик, гузеллик ве бешаретлик даима яп-янаша мевджут олгъанлары киби, эсернинъ мусбет ве менфий къараманлары да даимий тартышмадала. «Ичинде зеэрли йыланлар ойнагъан ошекчи» Зера, «агъач саткъан» инженер Матвей Петрович, Айриенинъ арзу-умютлерини бербат эткен, ашаа адам Алиман Шахардин… Биз бу къараманнен романнынъ ильк саифелеринде ве эпилогында расткелишемиз. Муэллиф, занымызджа, Алиманнынъ къарарсыз алчакълыгъыны (Айриенинъ эвинде, онынъ козьлери огюнде Марина Ласточкинанен ойнашкъаныны) тасвирлевде акъикъаттан узакълаша.

«Эки къальб бир олмаса, ят ашагъы оль. Мен Алиманны озь къальбимнен, озь аршынымнен ольчедим», - дей Айрие. Бир вакъытлары ат ойнаткъан Алиман Шахардин он алты йылдан сонъ хаста, янъгъыз, аджыныкълы бир алда бошуна кеткен омрюне языкъсынып: «Айрие, сен ич денъишмегенсинъ. Кене шу козьлер, кене шу кирпиклер. Мен сени бутюн омюрим хатырлайджам. Къабаат озюмде экен…» - дей [4, с.347]. Бу «титис чырайлы даа бир бешарет алгъа» кельген адам. О «эски тонуны устюне ташлай, якъасыны котере, къалпагъынынъ къулакъларыны ашагъы тюшюре…» Гуя эски гуняхлары агъыр юк киби оны башындан ашагъы басалар, раатсыз этелер, бельки бу себептен «бу адам даима ушюп-къалтырап тургъангъа бенъзей». «Сокъакъта кимсе ёкъ. О бир озю кете. «Озюнънен берабер сувукъ да кетиргенсинъ», - дей Айрие Алимангъа [4, с.347]. Белли ки, тышкъы гузелликнинъ менбаалары – бу сафгонъюллик, инсаниетлик, эйи хызметлер. Ве, аксине, рухийсизлик, лякъайтлыкъ, бильхасса, ахлякъсыз арекетлер инсанны тышкъы корюнишини бербат этелер. Бу сувукъ, факъат озюнинъ аманлыгъы

акъкъында тюшюнген инсаннынъ джезасы янъгъызлыкъта.

«Икметли терек – къарагъач» акъкъында эфсане эсернинъ гъаевий манасыны анъламагъа хызмет эте. Бедий джеэттен мезкюр эфсане гъает ифадели олмаса да, маневий эмиети буюктир: Биревни хор-факъыр эткен, озю де яшайышыны хор-факъырлыкъта кечире. Адджыгъа татлы берильмез.

«Эдип мевзу сечип алмагъа, оны косьтермеге, къараманларнынъ характерлерини айдынлатувда адий омюр тарзынынъ чизгилери черчивесинде иш корьмеге биле. Лякин эсерлеринде къараманларнынъ сайысы чокълугъы себебинден баш къараманларгъа алякъасы олмагъан вакъиаларгъа занымызджа чокъ ер бериле. Бу ал персонажларнынъ озьлерине хас чизгилерини даа ачыкъ тасвирлемеге кедер этмей къалмай» [8, с.444]. Андрей Каштановнен Катерина Мануйловнанынъ дженкявер яшлыкълары акъкъында хатырламалары, аиле анълашылмамазлыкълары, Матвей Петрович, Валерий ве онынъ аналыгъынен мунасебетлер, занымызджа, баш къараманларнынъ такъдирлеринен алякъадар дегиллер.

Мубарек Къазахстан сахраларында сюргюн олунгъан ватандашларыны гъает хошнут, бахытлы корьмек арзусында олгъан муэллиф, Самедин Арслановны совхознынъ уйкен агрономы япа, Айриени гъайретли иши ичюн шан-шурет тахтасына ляйыкъ эте. Намуслы Макъпуленинъ де козьлеринде севинч парылдады: элял эмеги ичюн совхоз реберлери оны Москвагъа ёллайлар. О Лениннинъ дюрбесини зиярет эте, дайини коре.

Дургъунлыкъ девринде яратылгъан эсерлер акъкъында чешит, бир-бирине зыт фикирлер мевджут. Кимдир: «Тувгъан топрагъында тамыры олмагъан, суньий суретте яратылгъан эсерлернинъ эксериети джансыз, олю догъгъан киби эдилер», – дей [9, с.4]. Базылары исе: «О китаплар ойледже кимсенинъ юрегинде из къалдырмадылар, халкъ ойле эсерлерни деерлик бильмей», – дей [9, с.5]. Лякин бундан отуз йыл эвельси, яратылгъан «Сабалар къучагъында» романнынъ мувафакъиетли тарафларыны да къайд этмек керек. Биринджиден, эсернинъ зенгин, ифадели тили. Экинджиден, халкъымызнынъ озюне хас миллий чизгилери тасвирленген.

Хаинликте къабаатлангъан миллет хырсызлыкъ, ичкиджилик, тенбеллик, ёлбасарлыкъ киби яман адетлерге къапылмай. Олюмден халесини гъайретли, намуслы эмекте тапа. Ахлякъий сафлыгъы, эдалы арекетлери нетиджесинде дигер миллет векиллери арасында итибарлы ер ала.

Хуляса: Демек, Черкез-Алининъ «Сабалар къучагъында» романында ахлякъий идеал – бу итаатлы, исъянджылыкъкъа джурьат этмеген адий инсан. О гъает къыйын, чыдалмаз алларда намуслы эмегинен умумхалкъ ишине озь иссесини къоша, онынъ иджадий къабилиетлери екяне интернациональ аиледе, рус халкъынынъ буюк къардашлыкъ ярдымынен ачыла.

Къулланылгъан эдебият

1. Шемьи-заде Э. Эдебий ве тенкъидий макъалелер. Симферополь, 2000.
2. Шемьи-заде Э. Эдебий ве тенкъидий макъалелер. Симферополь, 2000.
3. Азизов Д.Л. Бедий талиль принциплери. //«Йылдыз», 1990. - №2. – с. 122-126.
4. Черкез-Али. Сабалар къучагъында. – Ташкент: Издательство Г. Гуляма, 1973.
5. «Голос Крыма» №19, 2003.
6. Гъайырдан къурув ве эдебият. //«Йылдыз», 1988. - №2. с.3-5.
7. Азизов Д.Л. Бедий талиль принциплери. //«Йылдыз», 1990.- №2. с.122-126.
8. Къырымтатар эдебият тарихы. Акъмесджит, 2001. – с.444.
9. Биз озь Ватанымыздамыз.//«Йылдыз», 1997.- №3. – с.3-9.

УДК: 82-95

The article analyses problems of moral ideals evolution in the works of Cherkez-Ali.

Ахлякъий, сафлыкъ, халкъ къальбининъ зенгинлиги, мунафыкълыкъ, инсанперверлик, эйилик.